

MATERIAŁY NA SZKOLNY KONKURS

„WOKÓŁ KOMISJI EDUKACJI NARODOWEJ – W 250. ROCZNICĘ POWSTANIA (1773-2023)”

Okoliczności powstania Komisji Edukacji Narodowej

Kiedy w 1764 r. Stanisław Poniatowski zostawał królem Polski, szlachcic pragnący zapewnić synom wychowanie umożliwiające udział w życiu politycznym miał do wyboru umieszczenie potomków w jednym z **kolegiów prowadzonych przez zakon Jezuitów** albo w jednej z mniej licznych szkół prowadzonych przez **zakon Pijarów**, z **warszawskim Collegium Nobilium** na czele. Wkrótce król założył jeszcze w Warszawie **Szkołę Rycerską**, kształcąca oficerów dla wojska. System oświaty w Rzeczypospolitej wydawał się być oparty na solidnych podstawach. Problem pojawił się, gdy papież Klemens XIV podjął w 1773 r. decyzję o rozwiązaniu Towarzystwa Jezusowego. Dla Rzeczypospolitej oznaczało to, że z dnia na dzień przynajmniej **3/4 szkół przestawało istnieć**. W tych okolicznościach należało szybko doprowadzić do odbudowy i reformy szkolnictwa. W podjęciu decyzji pomogły też wydarzenia polityczne w kraju. I rozbiór Polski z 1772 r. wywołał wstrząs i upokorzenie, które wzmogło w oświeconej części społeczeństwa pragnienie reform. Uważano, że upadające państwo można uratować jedynie pokolenie wychowane w nowym duchu i w zreformowanych szkołach. W takich warunkach zdecydowano się na stworzenie nowej instytucji zajmującej się edukacją.

Powołanie KEN

14 października 1773 r. sejm rozbiorowy powołał do życia na wniosek króla Stanisława Augusta Poniatowskiego Komisję Edukacji Narodowej (właśc. „Komisję nad edukacją młodzi narodowej szlacheckiej dozór mającą”). Pomysłodawcą był ksiądz **Hugo Kołłątaj**. Zgodę na powołanie wyraził rosyjski poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny **Otton Magnus von Stackelberg**. Przed Komisją postawiono zadanie odbudowy systemu oświaty w Rzeczypospolitej.

Skład KEN

Pierwotny **skład Komisji liczył 8 osób: 4 senatorów i 4 posłów** reprezentujących Koronę (Polskę) i Wielkie Księstwo Litewskie. Potem skład zwiększono do dwunastu osób wybieranych na 6-letnie kadencje. Wszyscy jej członkowie pracowali bezpłatnie. Pierwszymi komisarzami zostali wpływowi magnaci, odgrywający wybitną rolę w życiu politycznym, wykształceni i zorientowani w najnowszych prądach umysłowych i kulturalnych. Pierwszym prezesem Komisji został **biskup wileński Ignacy Jakub Massalski**, potem biskup płocki **Michał Poniatowski** (młodszy brat króla). Do jej najbardziej znanych członków należeli **Adam Kazimierz Czartoryski, Ignacy Potocki i Andrzej Zamoyski**. Faktycznymi pracownikami Komisji była grupa uczonych i artystów skupiona wokół **Hugona Kołłątaja**, który nadawał cały czas ogólny kierunek jej działaniom. Do najbardziej zasłużonych „ekspertów” zalicza się pisarzy **Franciszka Bielińskiego i Juliana Ursyna Niemcewicza**, oraz uczonych **Feliksa Oraczewskiego, Andrzeja Gawrońskiego, Dawida Pilchowskiego**, ekonomistę **Hieronima Stroynowskiego** oraz filozofa **Grzegorza Piramowicza**.

Osoby związane z Komisją Edukacji Narodowej (KEN) i Towarzystwem do Ksiąg Elementarnych (TDKE)

Ignacy Massalski, biskup wileński
- Prezes KEN w latach 1773-1776

Michał Poniatowski, biskup płocki
- od 1776 r. Prezes KEN

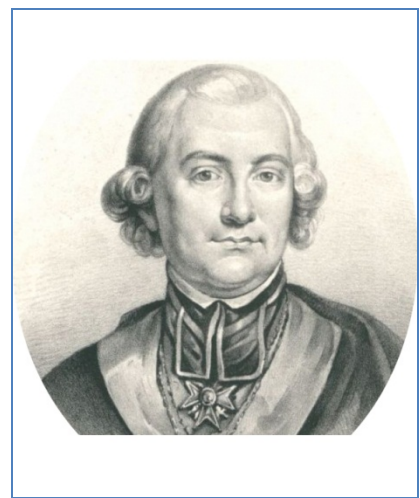
Otto Magnus von Stackelberg
- poseł rosyjski, wyraził zgodę na powołanie KEN

Ignacy Potocki - członek KEN,
przewodniczący TDKE w latach
1775-1791

Ks. Grzegorz Piramowicz - inicjator
powołania TDKE, sekretarz w latach
1775-1787

Hugo Kołłątaj - inicjator powołania
KEN, zasłużony działacz KEN i TDKE

Reformy

W pierwszej kolejności zadbano o finansowe podstawy funkcjonowania szkół. Przeznaczono na ten cel dobra pozostałe po likwidacji Jezuitów. Pierwszy raz w dziejach nie tylko Rzeczypospolitej, lecz również całej Europy, **stworzono jednolity system kształcenia na trzech poziomach. Najniższym stopniem były szkoły parafialne (elementarne)** przeznaczone dla niższych stanów (chłopów i mieszczan). Pośrednim szczeblem były **państwowe szkoły powiatowe (szkoły średnie)** – do których głównie trafiały dzieci z rodzin szlacheckich, ale które były też otwarte dla najzdolniejszej młodzieży ze stanów niższych. Językiem wykładowym stał się w tych szkołach polski, rolę łaciny ograniczono, usunięto teologię, wprowadzono przyrodoznawstwo, matematykę, fizykę, ekonomię, chemię, geografę, historię ojczyzn, języki obce oraz "wychowanie obywatelskie". Nauczanie w szkołach średnich trwało 6-7 lat. **Stopniem najwyższym były dwa uniwersytety – w Wilnie i Krakowie.** W Krakowie H. Kołłątaj przekształcił Akademię Krakowską w Szkołę Główną Koronną, a w Wilnie M. Poczobutt-Odlanicki Akademię Wileńską w Szkołę Główną Litewską. Rozbudowano katedry nauk przyrodniczo-matematycznych, inicjowano samodzielne badania z zakresu fizyki, chemii, geologii, medycyny, filozofii. Równolegle poczyniono też próby unowocześnienia domowego wychowania dziewcząt. Zorganizowano seminaria nauczycielskie przygotowujące kadrę niezależną od duchowieństwa i zakonów. Powołano do życia **Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych.** Inicjatorem powstania Towarzystwa był ks. **Grzegorz Piramowicz**, który brał udział w pracach KEN. Przewodniczącym Towarzystwa w latach 1775–1791 był **Ignacy Potocki**, a w roku 1792 **Julian Ursyn Niemcewicz.** Znaczne zasługi w działalności Towarzystwa położył **Hugo Kołłątaj.** Członkowie Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych pełnili funkcję wizytatorów z ramienia KEN. Najważniejszym zadaniem Towarzystwa było opracowanie ustaw i regulaminów szkolnych oraz przygotowanie nowych programów nauczania i podręczników. W ogłaszanych przez Towarzystwo konkursach na nowe podręczniki brały udział i przysyłały swoje projekty największe sławy naukowej ówczesnej Europy. Opracowane pionierskie podręczniki – wymagały często (zwłaszcza w zakresie nauk przyrodniczych i ścisłych) tworzenia polskiej terminologii tych nauk, która do dzisiaj jest podstawą terminologii chemicznej, fizycznej i matematycznej stosowanej w języku polskim. Towarzystwo, w ciągu 17 lat działalności, odbyło 631 posiedzeń (średnio 3 posiedzenia miesięcznie). W sumie przygotowano i wydano ok. 30. elementarnych pozycji książkowych przeznaczonych dla uczniów bądź nauczycieli, w tym Gramatyka j. polskiego i Elementarz. Niektóre podręczniki (np. podręcznik do chemii Jędrzeja Śniadeckiego) były w użyciu jeszcze u zarania II Rzeczypospolitej, a z podręczników gramatyki i historii wydanych przez Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych uczyli się praktycznie wszyscy najwybitniejsi pisarze i poeci XIX w. – od Adama Mickiewicza po Bolesława Prusa. Opracowano też szereg przepisów i programów dla szkół podstawowego i średniego szczebla nauczania. Wprowadzono w roku 1780 **język polski jako osobny przedmiot nauczania w szkołach.** Nadano także **równe z chłopcami prawo dziewcząt do nauki.** Po śmierci biskupa Józefa Andrzeja Załuskiego, marszałek Sejmu wydał zarządzenie przejęcia **Biblioteki Załuskich.** Komisja Edukacji Narodowej w imieniu państwa nią zarządzała, a pierwszym kustoszem został członek Komisji Edukacji Narodowej – Ignacy Potocki. Biblioteka ta stała się pierwszą polską biblioteką publiczną, **prekursorką Biblioteki Narodowej.**

Przykładowe podręczniki wydane przez Towarzystwo do Książ Elementarnych

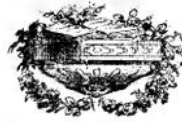
ELEMENTARZ
DLA SZKÓŁ PARAFIALNYCH
NARODOWYCH,
ZAWIERAJĄCY
I. NAUKĘ PISANIA I CZYTANIA.
II. KATECHIZM.
III. NAUKĘ OBYCZAJOWĄ.
IV. NAUKĘ RACHUNKÓW.
Pierwszy raz wydany.
Bez oprawy gr. 27.

W KRAKOWIE 1785.
w Drukarni Szkoły Głównej Koronnej.

ALGIEBRA
DLA
SZKÓŁ NARODOWYCH

Pierwszy raz wydany.
Nioprawna Zł. 6.
Oprawa w papier Zł. 6 gr. 10.

Roku 1782
w Międzywile u Mikola Gróbla, B. J. K. M. Nro 24 pod znakami Postów, 150
wielkich Szkołach w Kraju.

BOTANIKA
DLA SZKÓŁ NARODOWYCH
Pierwszy raz wydany.

Oprawną Zł: 2. Gr: 15.

W WARSZAWIE.

w Drukarni Nadwornej J. K. M. i P. Kom: E. N. Roku 1785

FIZYKA
DLA
SZKÓŁ NARODOWYCH
CZĘŚĆ I
MECHANIKA
Pierwszy raz wydany

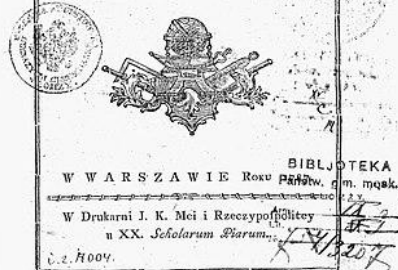
Oprawną - - - - Zł. 4.

W KRAKOWIE Roku 1792.
w Drukarni Szkoły Głównej Koronnej.

LOGARYTMY
DLA
SZKÓŁ NARODOWYCH
Pierwszy raz wydany.

Cena oprawnych w papier gr: 20.

W WARSZAWIE Roku 1785.
W Drukarni J. K. M. i Rzeszypolitej
u XX. Scholarum Piarum.
C. z. 1004.

UKŁAD
GRAMMATYKI
DLA
SZKÓŁ NARODOWYCH
z Dzieła już skończonego
WYCIĄGNIONY.

Za pozwoleniem Związności Edukacyjnej.

W WARSZAWIE 1785.
w Drukarni MICHAŁA GAŁŁA, Księgarni Nadwornej J. K. M.

WSTĘP
DO
FIZYKI
DLA SZKÓŁ NARODOWYCH.
drugi raz wydany.

Oprawną Zł: 3. . . .

W KRAKOWIE R. 1788.
w Drukarni Szkoły Głównej Koronnej.

GRAMMATYKA
DLA SZKÓŁ NARODOWYCH
NA KLASĘ III

Drugi raz wydany.

Nieoprawna } z Przypisami
 } bez Przypisów

1783.

ARYTMETYKA
DLA
SZKÓŁ NARODOWYCH
Trzeci raz wydany.

Bez oprawy - - - Złot: 1. - gr. 10.

W KRAKOWIE 1785.
w Drukarni Szkoły Głównej Koronnej.

Zakończenie działalności

Reformy KEN zostały wstrzymane w okresie Sejmu Wielkiego (1788-1792). Od roku 1789 miało miejsce sukcesywne zmniejszanie wpływów Komisji, związane z osłabieniem całego państwa.

Komisja Edukacji Narodowej funkcjonowała bez większych przeszkód aż do 1793 r. Konfederacja Targowicka ograniczyła kompetencję KEN i podzieliła na komisję koronną i litewską. To pozwoliło jeszcze na kilka miesięcy działania. Wraz z upadkiem Rzeczypospolitej w 1795 r. przestała funkcjonować KEN. Reforma oświaty przeprowadzona przez Komisję nie uratowała bytu państwowego Rzeczypospolitej. Jednak **dwadzieścia lat funkcjonowania przyczyniły się do wychowania wielkiej liczby nowocześnie jak na owe czasy wykształconych Polaków.** Z dziedzictwa Komisji czerpano w miarę możliwości w czasach zaborów. Częściowo nawiązywano do rozwiązań KEN w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (przed powstaniem listopadowym).

Podsumowanie dokonań Komisji Edukacji Narodowej:

- stworzenie od podstaw systemu szkół średnich, dokonanie zmian w szkolnictwie,
- reforma nauczania w duchu umiarkowanego oświecenia,
- utworzenie seminariów skierowanych do nauczycieli,
- podniesienie prestiżu zawodu nauczycielskiego - powołano stan akademicki jako organizację nauczycieli,
- wprowadzenie pierwszych świeckich nauczycieli do szkół,
- wychowanie przez Komisję kadry nauczycielskiej, która kontynuowała działalność w jej duchu jeszcze długo po utracie przez Rzeczypospolitą niepodległości, wychowując kolejne pokolenia nowocześnie wykształconej młodzieży,
- powołanie Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych, które opracowało pionierskie podręczniki,
- wydanie 30 podręczników, z czego 17 publikacji miało charakter podręczników, 6 książek pomocniczych, takich jak słowniki, wypisy oraz tablice logarytmiczne,
- stworzenie polskiej terminologii naukowej w takich dziedzinach jak fizyka, matematyka, chemia, logika, gramatyka,
- wprowadzenie nowoczesnych programów i metod nauczania oraz nauki w języku polskim,
- sprzeciw wobec stosowania kar cielesnych,
- wychowanie wielu działaczy politycznych, wybitnych wojskowych, pisarzy, artystów i społeczników,
- utworzenie Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych,
- wprowadzenie m.in. historii naturalnej,
- wprowadzenie elementów wychowania fizycznego,
- odebranie kontroli nad edukacją Kościołowi i przekazanie w ręce państwa,
- ograniczenie nauczania łaciny i teologii, kładąc nacisk na język ojczysty i nauki ścisłe,
- opracowanie szeregu przepisów i programów dla szkół podstawowego i średniego szczebla (np. dopuszczających dziewczęta do nauki na równych prawach z chłopcami),
- przybliżenie nauki w szkole do potrzeb życia: wychowano dobrego człowieka i rozumnego obywatela, „aby jemu było dobrze i żeby z nim było dobrze”,
- rocznica powołania KEN stała się Świętem Edukacji Narodowej zwanym potocznie Dniem Nauczyciela.